

Türk Toplumunda Geleneksel Dinî Yaşam ve Halk İnançları: Taşrada Yaşayan İnsanlar Arasında Uygulamalı Bir Çalışma

Mustafa ARSLAN, Dr.

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

At%of/©.Arslan, M. (2003). Türk toplumunda geleneksel dinî ya'am ve halk inançlar%o: Ta"rada ya"ayan insanlar aras%onda uygulamal%o bir çal%omaDeğerler Eğitimi Dergisi , 1 (2), 23-46.

Özet...Bu makalede, ta"rada ya"ayan insanların geleneksel dinî ya"ant%os%o ve halk inançlar%o incelenmi"tir. Ara"t%orma, ^skilip ilçesinde ya"a-yan insanlardan 430 ki"inin kat%ol%om%oyla gerçekte"tirilmi"tir. Ara"t%orma sonucunda, deneklerin yüksek düzeyde geleneksel dinî tutumlara ve halk inançlar%ona sahip olduğu görülmü"tür. Folk/popüler inan%o" ve uygulamalar, halk%on gündelik ya'am tarz%o ve kültürü ile fonksiyonel biçimde bütünle"erek Türk toplumunda canlı%ol%om%on%o korumaktad%or. Özellikle bu durum k%orsal kesimde daha belirgin olarak hissedilmektedir. Ara"t%orma sonuçlar%o göstermektedir ki, ta"ra insan%on%on dinî ya"ant%os%onda folk/popüler inan%o" ve uygulamalar%on önemli bir yeri vard%or. Anahtar Kelimeler... Geleneksel Dinî Ya'am, Halk İnançlar%o, Yayg%on İnan%olar, Ta"ra.

Kutsalla kurulan ba"la beliren ve •kutsal%on tecrübesi / ya"ant%olar%ınas%o olarak tan%omlanan din, tarihsel ve toplumsal "artlarda tezahür etmesi sebebiyle toplumsal bir olgu olarak da kar"om%oza ç%okmaktad%or. Bu sebeple din, insanlık tarihi boyunca toplumsal hayat%on en önemli kurumlarından birisi olmu"tur. Türk topluluklarında da dini, tarihlerinin değerler eğitimi dergisi hemen her döneminde ve bulduklar%o her yerde toplumsal bir reali-

te olarak görmekteyiz (Günay ve Güngör, 1998). Bu çal%”mada daha çok, günümüz Türk toplumunun geleneksel dinî ya”ant%”s%” üzerinde durulacaktır. Türk toplumunun aktüel dinî hayat%”na ili”kin bilimsel çal%”malarda geleneksel dinî unsurlar%”on, özellikle halk aras%”ında, oldukça a””or bast%”” görü”ü s%”okça dile getirilmektedir (örneğin bkz., Günay, 1999a; Kalafat, 1996; Mardin, 1993; Ocak, 1999a).

Öncelikle, Türk toplumunda dinî ya”ant%”on%”on çok yönlü ve dinamik bir karaktere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Türk toplumunun bu çok yönlü dinî ya”ay%”” ile alâkal%”o tipolojik de”erlendirmelerde, bir takım farklı dindarl%”ok tiplerinin mevcudiyetine i”aret edilmektedir. Örneğin Günay, uygulamal%”o bir çal%”mas%”on%”on sonucunda (1999a), Türk toplumundaki dinî ya”ay%””on dörtlü bir tipolojisini yapmaktadır. Buna göre, kentin orta ve alt tabakalar%”yla k%”orsal kesimde yo”unla” geleneksel halk dindarl%”ok tarz%”on%”o ifade etmekte olup, kökle”mi” ve kal%”pla”m%”o unsurlar hâkim durumdadır. “ekilcilik, geleneksellik, taklitçilik, ritualizm ve derin teolojik konulara fazla yer vermek bu tip dindarl%”on%”on karakteristik özelliklerindedir. Günay%”on tespit ettiği diğer dindarl%”ok tarzlar%”o ise, belli bir dinî kültür ve öğrenime sahip bulunan dinî elit zümre aras%”ında geçerli olan seçkinlerin kitab dindarl%”ok dinin tanr%”o ile kul aras%”ında kutsal bir bağ olduğu anlay%”””ondan hareketle bireysel nitelikteki laik dindarl%”ok%”e bütün bu tipler aras%”ında geçi” te”kil edentranzisyonel dindarl%”ok%”leridir. Günay, başka bir çal%”mas%”ında da (1999b) özellikle ilk iki dindarl%”ok tipinin Türk toplumunun dinî ya”ant%”s%”on%”o anlamadaki önemine değinmektedir. Mardin ise (1993) Türk toplumunda seçkin din eğitimi alan insanların kitab, entelektüel dindarl%”ok%”on%”ında, halk kesiminde yaygın olan ikinci bir dindarl%”ok tarz%”o olarak halk dindarl%”ok%”i tiplerine vurgu yapmakta; günümüz Türk toplumunun dinî ya”ant%”s%”on%”on do”as%”on%”o anlamada ikinci tip dindarl%”on%”on de”erlendirme d%””o tutularak unutulduğuna, bunun ise çok yanı%”o olduğunu i”aret etmektedir. Yukarıdaki tespitler yanında bu husus, birisi k%”orsal çevrede, diğeri kent merkezinde olmak üzere taraf%”om%”ozdan yapılan iki ampirik çal%”ma ile bir kez daha doğrulanmıştır. Bu iki çal%”ma ile, Türk toplumunun dinî ya”ant%”s%”on%”o da bu dindarl%”ok tarzlar%”on%”on mevcudiyetini hâlâ muhafaza ettiği, geniş halk kesimlerinde ise halk dindarl%”on%”on yaygın biçimde mevcut olduğu istatistiksel olarak tespit edilmiştir (Arslan, 1997; 2002).

çok boyutlu bir nitelik arz etmekte olup, bunlar arasında geleneksel halk dindarl%00%00 (ya da popüler dindarl%00k) geni” halk kitlelerinde yayg%00n olarak hayatiyetini devam ettirmektedir. Asl%00nda hemen hemen bütün büyük dinlerde, entelektüel/kitabî dindarl%00k ile halk dindarl%00%00 ayr%00m%00 kayda değer bir ”ekilde birbirinden ayr%00lmaktad%00r (Gellner, 1999; Long, 1987; Vrijhof & Waardenburg, 1979). Bir tarafta, üzerinde yaz%00- l%00 kültürün özelliklerini bar%00nd%00ran, dinî anlamda profesyonel bir s%00n%00- f%00n öncü rolüne sahip olan ve ortodoksiyi temsil eden kitabî dindarl%00k, öte tarafta ise mistik, büyüsel ve mitolojik unsurlara ve vurgulara sa- hip, derin bilgili, resmî ya da hâkim s%00n%00of tarzlar%00ndan farklı karakte- ristik özellikler gösteren dinî bir ifade biçimi olarak halk dindarl%00%00 bu- lunmaktad%00r. “üphesiz bunlar%00 birbirinden tamamen ayr%00r%00p kar%00” ku- tuplara koyarak değerlendirmek yanı%00”sa da, bar%00nd%00rd%00klar%00 bir tak%00m özellikler böyle bir ayr%00m%00 mümkün k%00lmaktad%00r.

Bu durumu, Türk toplumunun dinî kültürü ve dindarl%00%00 içerisinde de- değerlendirdiğimizde kitabî dindarl%00k, Türk halk%00n%00n dindarl%00%00n%00n çe”itli boyutlar%00ndan sadece birini olu”turmaktad%00r. “ehir merkezlerinde dinî bir öğrenim görmü” din bilginlerinden toplumun orta ve alt tabakalar%00- na ve k%00rsal alana gidildikçe kitabî dindarl%00%00n etkisi nispi olarak azal- maktad%00r. Onun yerine, daha çok sözlü kültüre dayal%00 yerel âdetler, mis- tik ve büyüsel öğelerle ^slâmî öğelerin iç içe girdiği bir tür halk dindar- l%00%00 güçlü bir ”ekilde egemendir ve halk%00n ya”am tarz%00 ve kültürü ile i”- levsel bir biçimde bütünle”mi” bir durum arz etmektedir. Dolay%00s%00yla Türk halk%00n%00n dinî hayat%00yla alâkal%00 bir çal%00”mada halk dindarl%00%00 kav- ramla”t%00rmas%00, halk%00n genelde dinî hayat%00n%00, özelde ise geleneksel dinî hayat%00n%00 anlamada uygun bir teorik çerçeve imkan%00 sunacaktır.

Dolay%00s%00yla halk dindarl%00%00 konusunun, Türkiye’deki dinî hayat%00 anla- mada büyük bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Halk dindarl%00%00 da po- püler dindarl%00k denilen olgunun, Anadolu’nun geçmi”i ve bugünü için de büyük bir anlam%00 vard%00r (Babinger ve Köprülü, 1996; Günay ve Gün- gör, 1998; ^nalç%00k, 1992; Ocak, 1999a). Bu sebeptendir ki, Türkiye’de halk inançlar%00 kendi içinde anlaml%00 bir tür olarak hayatiyetini sürdürmekte ve halk kat%00nda bir tak%00m fonksiyonlar da icra etmektedir (Mardin, 1993). Örneğin, kültürün ki”ililik yarat%00c%00 kat%00nda yeni bir anlam yaratmakta, ay- r%00ca halk%00n bilgisini ”ekillendirici bir süreç içerisinde, semboller arac%00l%00- m%00yla insanlarda bir tür dünya görü”ü olu”turma fonksiyonunu da yeri- ne getirmektedir. Ancak Anadolu’da popüler dinin yayg%00n%00 ve halk

aras%nda büyük fonksiyonlar gördüğü gerçeği genelde heh.m33 564 nn edile-

bu konuda yeterli bilimsel çal%ma yap%ld%ın% söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Bu da halk aras%nda, yayg%on bir dindarl%ok tarz% olarak halk dindarl%ın% öneminin gerçek boyutlar%yla anla%lamam%” olmas%na bağlanabilir. Buradan hareketle, eldeki çal%mada Türk halk% aras%nda yayg%on olan baz% halk inançlar%ın% durumu hakk%nda (ilçe düzeyinde) uygulamal% bir ara%t%orma yapmak amaçlanm%”tır. Bu sebeple, çal%mada ^slâm%ın temel inanç ve ibadetlerine ait bulgulardan ziyade geleneksel di-nî unsurlara ve halk inançlar%na ait bulgulara yer verilecektir.

Hipotezler

Ara%t%orman%ın problem ve amac%na bağl% olarak ”u hipotezler geli”tirilmi”tir:

- (i) Türk halk%ın%ın dinî hayat%ında geleneksel dinî unsurlar ve halk inançlar%ın%ın oldukça önemli bir yeri bulunmaktad%or.
- (ii) Halk%ın geleneksel dinî ya”ant%os%ında eski Türk kültürüne, bunun yan%ında di”er kültür ve medeniyetlere ait inan%”lar da mevcut olup bunlar, ^slâmî inançlarla bir arada hayatiyetini devam ettirmektedir.
- (iii) Türk toplumunun dinî kültürü ve dindarl%ın% içerisinde kitabî dindarl%ok muhtelif boyutlardan sadece birisi olup, k%orsal alana do”ru gidildikçe halk dindarl%ın% güçlü bir biçimde kendisini hissettirmektedir.
- (iv) Halk dindarl%ın%, halk%ın ya”am tarz% ve kültürü ile fonksiyonel bir biçimde bütünl%mi” olup, bu haliyle o, çok boyutlu ve oldukça dinamik bir olgu olarak Türk toplumunda canl%l%ın% korumaktad%or.

Yöntem ve Bilgi Toplama Araçları

Bu ara%t%ormada, daha önce gerçekleştirilmi” olan Anadolu’nun Bir Ta”ra İlçesindeki İnsanların Dindarl%ok Boyutları Üzerine Sosyolojik Bir Ara%t%orma: ^skilip Örneği (Arslan, 1997) isimli çal%ma için toplanan veriler kullanılm%”tır. Konu ile alakalı bir ölçme”turuldu”u ve bu ölçekten elde edilen puanların ba”ıms%z de”kenlere göre da”ıml%ın% sunuldu”u önceki çal%madan farklı olarak burada, her bir ölçek maddesine/ifadeye verilen cevapların da”ıml%ın% aritmetik ortalamaları sunulacaktır.

Araştırmanın evrenini, Çorum ili ġkilip ilçesinde yaayan insanlar olurturmaktadır. Tesadüfi örneklem tekniği ile seçilen ilçe halkından 430 denek ise araştırma örneklemini olurturmuştur. Ankete her ya, cinsiyet, eğitim, sosyo-ekonomik düzey ve sosyal statüden insanların katılmı olarak örneklem karakteristiğinin değiken olmasına özen gösterilmiştir.

Halk inançlarđo spesifik bir özellik arz ettiđinden, deneklere sunulan

Tablo 1

Katılımcıların Cinsiyetlerinin, Yaşları ve Eğitim Durumlarının Dağılımı

	f	%
Cinsiyet		
Kadın	143	33,3
Erkek	287	66,7
Yaş		
20-29	141	32,9
30-39	113	26,3
40-49	100	23,3
50-59	39	9,1
60 ve üstü	36	8,4
Boş	1	-
Eğitim		
Okur-yazar değil	39	3,9
Okur-yazar diploması yok	22	5,1
İlkokul	125	29,1
Ortaokul	44	10,3
Lise	135	31,5
Üniversite	64	14,9
Boş	1	-
Toplam	430	100

kişi fakültede, bir kişi de okulaktan, çevreden ifadelerini yazmışlardır. Görüldüğü gibi araştırmaya katılan deneklerin toplam % 82 gibi büyük bir çoğunluğu dinî eğitimini geleneksel olarak almıştır. Resmî okullarda ya da okuyarak dinî bilgisini edinenlerin sayısı (%18) çok düşüktür.

Tablo 2

Dinî Bilgi Kanallarına Göre Dağılım

	f	%
Dinî Bilgi Kanalları		
Anne-baba	117	27,9
Kur'an Kursu, mahalle mamileri	140	33,3
İlk-Orta-Lise	59	14,0
Cami vaazları	38	9,0
Dinî sohbetler	48	11,4
Başka	18	4,3
Boş	10	-
Toplam	430	100,0

değerler
eğitimi
dergisi

Araştırmaya Katılanların Dinî Yaşantılarındaki Geleneksel Dinî Unsurların ve Halk İnançlarının Değerlendirilmesi

Bu bölümde, öncelikle araştırmaya katılan deneklerin halk inançlarına yönelik tutum maddelerine verdikleri cevapların dağılımı, sonra da maddelerin aritmetik ortalamaları sunulacaktır. Böylelikle, halkın dinî yaşantısındaki geleneksel dinî unsurların ve halk inançlarının yeri ve önemini tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anadolu'da genellikle insanlar, ruhlarının huzurlu olması (öte dünyada azaplarının hafiflemesi ve daha rahat bir ortamda bulunmaları vb.) için ölümlerine Kur'an hatmi ya da mevlit okutmaktadırlar. Halk arasında özellikle mevlit okutmak daha yaygın ve vazgeçilmez bir konudur. Bunu ise genellikle Kur'an ve mevlit okuyabilen hocalara yaptırmaktadırlar. Bu uygulamanın araştırma alanındaki durumunu öğrenmek için Tablo 3'e bakıldığında, deneklerin % 93,4 gibi büyük bir çoğunluğunun, huzurlu olması için ölünün ruhuna hatim/mevlit okutmanın gerekliliğine inandığını görülmektedir. % 6,4'lük çok az bir kesim ise bu inanca katılmamaktadır.

Halk arasında geleneksel dinî unsurlar ve halk inançları, doğum, evlilik ve ölüm gibi hayatın belli başlı dönemlerinde daha yoğun biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki çalışmalarla tanınan ünlü din bilimci Waardenburg, Müslümanlar arasında görülen halk inançlarında ilk sırayı, bu geçiş dönemlerine ve bu dönemlerde yapılan uygulama ve ritüellere (rite de passage) vermektedir (Waardenburg, 1979). Bu dönemler arasında özellikle ölüm safhasının ayrı bir önemi vardır. Bu dönemde insanlar, sevdiklerini kaybetmelerinin verdiği üzüntü ile bir takım inanç ve uygulamalara başvurumaktadırlar. Bu sebeple halk inançları, ölüm etrafında yapılanlar itibarıyla çok zengin ve çeşitlidir.

Uygulama yapılan bölgede ölünün yedi, kerk ya da elli ikinci gecesinde, kabirdeki azabını hafifletmek için mevlit-hatim okutulmakta ve yemek verilmektedir. İçerik halk bu günlerde ölünün ruhunun/canının bedeninden ayrıldığına inanmaktadır. Kur'an-mevlit okutma ve yemek verme geleneği de bu inanca dayanmaktadır.

³ Bu dönemlere geçiş dönemleri bu dönemlerde yapılan ritüellere geçiş ritüelleri denilmektedir (Dictionary of Beliefs & Religions, 1995).

⁴ Bu konuda farklı örnekler için bkz. Kalafat, 1996.

TUTUMLAR	Hiç		Az		Orta		Çok		Tam		Toplam	
	Kat	%	Kat	%	Kat	%	Kat	%	Kat	%	f	%
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ölünün ruhunun huzurlu olmasın için ruhuna hatim veya mevlit okutmak gerektiğine inanıyorum.	6	1,4	22	5,2	112	26,2	287	67,2	3	-	430	100
Ölünün yedinci, kırk üçüncü veya elli ikinci gecesinde mevlit ya da Kur'an okutulmalıdır.	33	7,7	72	16,7	164	38,1	160	37,2	1	,3	430	100
Ölünün devri, (altmış-üçü) mutlaka yapılmalıdır.	42	9,8	76	17,7	127	29,5	175	40,9	9	2,1	430	100
Kale'de* Hz. Ali'nin atının ayak izleri vardır.	71	16,5	120	27,9	137	31,8	85	19,8	17	4	430	100
Kur'an okunmuş suyun "ifa olacağına" inanıyorum.	15	3,5	37	8,6	178	41,4	197	45,8	3	,7	430	100
Mevlit v.b. geleneksel uygulamalara hor bakan bir fikre sahibim.	16	3,7	22	5,1	127	29,5	264	61,4	1	,2	430	100
Kem gözlü insanların nazarının dokunduğu bir şeydir.	24	5,6	46	10,7	190	44,2	170	39,5	-	-	430	100
Hızır, dede gibi manevî varlıkların görüleceğine inanıyorum.	33	7,7	75	17,4	176	40,9	142	33	4	,9	430	100
Arife, bayram günlerinde, kandil gecelerinde evlerde buhur yakılmasına faydalı bir uygulamadır.	48	11,1	104	24,2	175	40,7	100	23,3	3	,7	430	100
Bir kızı kırk gün sabah namazında 'eyh Muhiddin Yavsî (dede)'yi ziyaret ederse dilekleri kabul edilir.	38	8,8	91	21,2	197	45,8	90	20,9	14	3,3	430	100
"eyh Yavsî Camii'ndeki Kara Ayağta manevî bir kuvvet vardır.	52	12,1	99	23	179	41,6	91	21,2	9	2,1	430	100
Muska taşı olarak nazardan ya da diğer kaza ve belâlardan korunacağına inanıyorum.	100	23,3	117	27,2	135	31,4	74	17,2	4	,9	430	100

* Bu kale araştırma yapılan ilçenin ortasında, surları olan büyük bir kaledir. Tarihsel gerçekliğe aykırı olarak, halk arasında üstünde Hz. Ali'nin atının ayak izleri olduğuna ve Hz. Ali'nin atıyla bu kaleden uçarak ayrıldığına inanılır. Kaleyle ilgili (Hz. Ali'nin dede olarak aldığı) bir "kesikbağ" hikayesi anlatılır. Türk halk inançlarında "kesikbağ" motifini bkz. Ocak, 1986.

Tablo 3'ün devamı												
Dinî Ya'ant%olardaki Geleneksel Dinî Unsurlara ve Halk ınançlarına Dair Tutumlar												
TUTUMLAR	Hiç		Az		Orta		Çok		Tam		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Hıdırellez gibi eskiden belli kutlanılan senelik merasimler anlamsız, boş geleneklerdir.	80	18,6	177	41,2	106	24,7	59	13,7	8	1,8	430	100
Evliya, "eyh, ermi" gibi sıfatlarla anılan insanlara iyi gözle bakmam.	262	60,9	103	24	31	7,2	31	7,2	3	0,7	430	100
Bir evliyanın türbesinde, evimdeymi'im hissi uyanır ve manevî bir huzur duyarım.	15	3,5	57	13,3	222	51,6	132	30,7	4	0,9	430	100
Allah'a inanırsan ve bir evliyanın türbesinde dua ve dilekte bulunursan dileklerin sonunda gerçekleşir.	21	4,9	48	11,2	190	44,2	167	38,8	4	0,9	430	100
"i" sokarak ya da co"arak yapılan zikir törenlerinin dinî hisleri artırıcı olduğunu inandırm.	117	27,2	155	36	128	29,8	23	5,3	2	0,5	430	100
Nazar denen ki'ye kur'un dökülerek nazarı yok edilebilir.	121	28,1	127	29,5	125	29,1	56	13	1	0,2	430	100
Kandil gecelerini ibadet ederek, mevlit, Kur'an dinleyerek geçiririm.	3	0,7	17	4	190	44,1	220	51,2	-	-	430	100

Tablo 3'e bakıldığında deneklerin %75,3 gibi büyük çoğunluğunun bu inanca katılmadığı ya da çok katılmadığı; %24,4'ünün ise katılmadığı ya da hiç katılmadığı görülmektedir.

Devir ve vaskat (halk arasındaki kullanım yönteminin alt-üstü), Anadolu'nun bir çok yerinde ve de uygulama alanındaki halk arasında ölünün namaz ve benzeri ibadet borçlarının affı için yapılan bir uygulamadır. Devirde bir miktar para, hoca tarafından insanların eline verilir ve geri alınmaz, karındaki de bu parayı almaz kabul eder. Böylelikle (hiç para verilmediği halde) kefarete için çok para verilmiş sayılır ve ölen kişinin namaz, oruç vb. borçlarının affolunmasına inanılır. Deneklerin % 70,4 gibi büyük bir çoğunluğu bu uygulamaya taraftardır. % 27,5 gibi bir kesimin ise böyle bir uygulamanın gerekliliğine inanmadıkları görülmektedir.

Tarihsel gerçeklere aykırılığına rağmen ilçede bulunan kalede Hz. Ali'nin ayak izlerinin bulunduğu efsanesine deneklerin yarısından fazlası (% 51,6) inanmakta, % 44,4'ü bu inanışa katılmamaktadır. Halk arasında, tarihsel gerçeklere aykırılığına da olsa, bu tip inanışlara sahip olanların varlığı Türk popüler dindarlığının oluşması ve geçmiştengünümüze varoluşunu sürdürmesini sağlayan örneklerden birisi olan Gazi Müslümanlığına alâkadar. Müslümanların İslâm'a sığınarak boylarında tanrıların ve ayrıca savaşı bir millet olmaları bir sonucu olarak doğan Gazi Müslümanlığı Türk popüler dindarlığının yapısal örneklerinden birisidir. Türklerin İslâm'a girişi ve Anadolu'nun fethi sürecinde oldukça canlı bir şekilde varlığını hissettiren Türk popüler dindarlığına oldukça fazla etkide bulunmuştur. Hz. Ali, Battal Gazi gibi dindar ve savaşı yönü olan kimi tarihî şahsiyetler, menkıbeler vasıtasıyla mitolojik karaktere büründürülmüştü; bu Gazi ruhu, mitolojik boyut ve süflilikle meczolunarak, Türk popüler dindarlığına yüzyıllar boyu sürecek biçimde kesin olarak damgasını vurmuştur.

İlçede yaygın olan diğer bir inanış da bir takım rahatsızlıkların giderilmesi (İifa) amacıyla okunmuş suyun içirilmesi. Yaygın olan bu inanışın deneklerdeki yansımalarına bakıldığında, deneklerin % 87,2 gibi büyük bir çoğunluğunun bu inanışa katıldığı, % 12,1'inin bu inanışa benimsemedikleri görülmektedir. Bu sonuca göre, deneklerin büyük bir çoğunluğunun, Kur'an ayetlerini belli amaçlar için okuma ya da okutma anlayışına sahip oldukları anlaşılmaktadır. "Ekilci ve duygusal örnekler yer vermek ve derin ilâhiyat konularına mesafeli olmak halk dindarlığının da en belirgin özelliklerindedir. Böylelikle İslâm'ın temel ilkelerinden olan Kur'an inancı ve onun etrafında şekillenen bazı inanış ve uygulamalar, halk dindarlığının en zengin örneklerine katkı oluşturmaktadır. Halk arasında Kur'an, her derde deva ve her derdin ilacı olarak kabul edilmektedir. Onun İifa verici özelliğinin, manevî konular yanında maddî hastalık, kaza ve belâlar karşısında da olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple, yüze ya da rahatsız olunan yere Kur'an ayetlerini okuyup üfleme, suya okuyup hastaya içirme gibi inanışlara rastlanabilmektedir.

Sürekli aynı cevap/derece sonuçları için deneklere ters ifadeler de sunulmuştur. Bunlardan birisi de mevlit ve benzeri geleneksel uygulamaların İifa ifadedir. Tablo 3'te altıncı tutuma

⁵ Bu konuda ve diğer yapısal örnekler hakkında bilgi için bkz. Arslan, 2002.

bakıldığında deneklerin % 8,8'inin mevlit ve benzeri geleneksel uygulamalara karşı olma fikrine katıldıkları % 90,9'unun ise buna karşı olmadığını görülmektedir. Buna göre, deneklerin %90 gibi büyük bir çoğunluğunun mevlit ve benzeri geleneksel uygulamalara olumlu gözle bakmakta oldukları söyleyebiliriz.

Mevlit uygulaması deneklere, altıncı tutuma ait ifadede geleneksel statüde bir uygulama olarak, birinci tutuma ait ifadede ise Kur'an ile birlikte dinî statüde bir uygulama olarak sunulmuştur. Deneklerin dinî nitelikli bir uygulama olarak mevlide yaklaşımları (% 93,4) ile, geleneksel bir uygulama olarak mevlide yaklaşımları (% 90,9) aynı oranlarda seyretmektedir. Bu da mevlidin halk arasında oldukça fazla ilgi gören bir uygulama olduğunu bir göstergesidir.

Kem gözlü insanların bakışları ile karşılaştıklarında bazen zararlar vereceğine dair Müslüman toplumlar arasında oldukça yaygın bir inanış vardır. Kem gözden korunma yöntemlerinin Irak ve Fas gibi birbirinden çok uzak ülkelerde (Zubaida, 1994) ve Türkiye'de (Açıpayam, 1962) ortak şekillerde (kur'un dökme ya da gök boncuk takma gibi) tezahür etmesi bu yaygın inanışın önemli bir örnektir. Deneklere, nazar inancından ziyade kem gözlü insanların nazar söz konusu edilmiştir. Halk arasında

Buna göre araştırmaya katılan deneklerin büyük bir çoğunluğunun bu varlıkların görüleceği inancının taaddatları anılmaktadır. Halk arasında bu konudaki rivayetler ve bundan bu "ahsiyetleri görmeye alâkalı bir "ey geçenlere dair hikâyeler mistik ve gizemli bir hava içerisinde anlatılmaktadır. Hızır'ın evlere ugradığına ve ugradığı yerlere bereket getirdiğine, Hızır'ın gören kişinin dileğinin de yerine geleceğine inanılmaktadır. "nan"a göre Hızır, mübarek gün ve gecelerde, hıdrellez günlerinde ya da nadiren anî olarak normal bir günde görülebilir. "Dede" ise daha çok ölmü" veli kişilere halkın verdiği bir isimdir. Bunların ise özellikle beyaz giysili ve sakallı bir "ekilde, kişilerin yalnız buldukları anlarda görüleceğine inanılmaktadır. "nan"a göre bunlar, daha çok terk edilmiş (metrük) evlerde, mezarlıklarda, karanlık yerlerde görülebilmektedir.

Ölülerin ruhlarının gelmesini kolaylaştırmak için buhur yakma inancına deneklerin % 64 gibi bir çoğunluğunun katıldığına, % 35.3'ünün ise katılmadığı görülmektedir. Araştırma alanındaki halk arasında, kandil geceleri, özellikle de arife ve bayram günleri, ölülerin ruhlarının geri döndüğüne inanılmakta ve ölüye eve çekmek için buhur yakılmaktadır. Burada ataların ruhlarının geri geleceğine dair bir inanç ve o ata ruhuna duyulan saygı görülmektedir. Bu inanç/uygulamaya özellikle orta ve ortanın üstü ya" gruplarında ve kadınlarda rastlanılmaktadır.

"eyh Muhiddin Yavsî, Bayramiye Tarikatının Tennûriyye "ubesinin ileri gelenlerinden bir sûfî "eyhi olup (Azamat ve Bayramoğlu, 1992; Gölpınarlı, 1949) ilçede adıyla anılan camide ziyarete açık türbesi mevcuttur. Türbe, ilçe halkı arasında ziyaret açısından belirgin bir öneme ve "öhrete sahiptir. Bu türbe ve cami ile alâkalı olarak, "kork gün" aralıklarında sabah namazında bu camide kılınan ve "eyh Muhiddin Yavsî türbesini ziyaret etmenin kişinin dileklerinin kabulü için gerekli olduğu mevcuttur. Anadolu'nun birçok yöresinde dilek kabulü için türbe ziyaretinde bulunulması âdeti yaygın olmakla birlikte buradaki inançta, türbe ziyaretinde dilek tutmayla sabah namazına devam gibi bir dinî ibadetin iç içe geçmi" olduğu dikkat çekmektedir. Kadınlara ise ayrıca per"embe günleri buraya gelip öğle namazına kadar dilek tutup ibadet etmektedirler. Ayrıca, bu camide cuma ve bayram namazlarında kılınan diğer camilere oranla daha sevap olduğu düşünce-

⁸ Bu konudaki örnekler için bkz. Günay ve diğerleri, 1996; Sarıkköçoğlu, 1979; "anılar" 1997; Tanyu, 1967; Tuncer, 1996.

si ve bu belli günlerdeki namazlardan sonra bu zâtın türbesinin etrafında tavaf eder gibi döner. Yapılan türbe ziyareti de halk arasında yaygındır. Deneklere, halk arasında mevcut olup uygulaması da yapılan, •k•örk gün sabah namaza adanılan camide devam edildiği takdirde dileklerin yerine geldiği "eklindeki inan" soru olarak yöneltilmiştir. Deneklerin % 66.7'sinin bu inanca katıldıkları, % 30'unun ise katılmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla deneklerin üçte ikiden fazlası adanılan camide yapılan bu uygulamayı benimsemekte olup sonucunda da dileğinin yerine geleceğine inanmaktadır.

Araştırma alanındaki insanlar arasında, yukarıda zikredilen caminin bahçesindeki yağılı ulu bir çınar ağacının (halk arasında "Ağaç denilmektedir) kutsalı ile alâkalı bir inan" mevcuttur. İçedeki bazı insanlar ağacın manevî bir kuvveti olduğuna da inanmaktadır. Deneklerin % 62,8'inin bu inanca katıldıkları, % 35.1'inin ise katılmadıkları görülmektedir. Bu inan" da, deneklerin üçte ikiden fazlası benimsemektedir. Ağaç, bir çok dinde kutsal bir varlık olarak kabul edildiği için (Frazer, 1991; Tanyu, 1976b) ağaç kültü insanlık tarihinin hemen her döneminde kendini göstermektedir. Türk kültüründe de uzun asırlar boyunca kutsal ağaç inancının ağaç kültü çok önemli bir yeri olmuştur (Altıntaş, 1987; Barutçu, 1982; Oymak, 2001; Ögel, 1995; Tanyu, 1976b; Ülker, 1991). Bu durum günümüzde de devam etmekte olup, Anadolu'nun başka yerlerinde halk arasında hâlâ tek ve ulu ağaçlara önem verildiği, saygı duyulup kutsal sayıldıkları bilinmektedir (bkz. Barutçu, 1982; Günay, Kuzgun, Güngör ve Sayım, 1996; Oymak, 2001).

Anadolu'da halk arasında, özellikle kem gözlü insanların nazarından ve diğer kaza ve musibetlerden korunmak için muska kullanması mevcuttur. Muskaların kullanım amaçları, beşerî korku ve arzuların bütün yönlerini harekete geçirir: cin-ifritler, kem göz, hasta-

⁹ Halk inançlarında yaygın olan bu uygulamaya tavaf motifİ denilmektedir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bazı mekânlar (ev, cami, minare vb.) ve özellikle türbeler etrafında dilek tutarak ve dua okuyarak dönme âdeti yaygındır. Araştırma alanında yapılan bu uygulamanın Anadolu'nun diğer yerlerindeki örnekleri için bkz. Kalafat, 1996. Ayrıca, bu uygulamanın günümüz Orta Asya'sındaki örnekleri için bkz. Kalafat, 1994.

İnkırlar, kaza ve belâlar, dü”man sald%or%olar%o, felâket ve aksilikler ya da maddî kay%oplardan korunmak; olumlu yönde ise, a”kta, çocuk sahibi olmada, seyahatlerde, iktidar sahibi insanlarla temas kurmada ve diğler birtak%om te”ebbüslerde ba”ar%oya ula”mak için. Bu uygulama sadece Anadolu’da değil diğler ^slâm ülkelerinde de görölmektedir (Patai, 1987). Anadolu’da mevcut olan bu uygulamaya ara”tırma alan%ındaki deneklerin % 48.6’s%on%on kat%old%oklar%o, % 50.5’lik bir kesimin ise kat%olmad%oklar%o görölmektedir. Buna göre, deneklerin yar%os%on%on kaza ve belâlardan, nazardan korunmak için muska takma uygulamas%ona kar”%o olduğu ancak, yar%oya yak%on bir kesimin ise bu uygulamay%o benimsediği anla”ılmaktadır.

Halk aras%ında yayg%on olan h%odrellez ve benzeri kutlamalar%on denekler aras%ındaki durumunu öğrenmek amacıyla deneklere h%odrellez konusunda ters anlaml%o bir ifade yönetilmi”tir. Deneklerin % 38.4 gibi bir kesimi, h%odrellez gibi eskiden beri kutlan%olan merasimlerin anlams%oz ve bo” gelenekler olduğu inan%o”%ondad%or. Deneklerden bu ters anlaml%o ifadeye kat%olmayan % 59.8’lik kesim ise h%odrellez ve benzeri merasimlerin anlams%oz ve bo” gelenekler olmad%ođ%o ve kutlan%olmas%o gerektiği kanaatindedir. H%odrellez kültü ile alâkal%o olarak halk aras%ında bir çok inan%o” ve merasimler canl%ol%ođ%on%o sürdürmektedir (Ocak, 1990 ve 1998). 5 Mayıs günü temizlik yap%op, yiyecek ve içecek haz%orlama gibi i”lerle ba”layan h%odrellezle ilgili bütün merasimleri, âdet ve gelenekleri Ocak, dört grupta toplamaktadır. Bunlar •”ifa ve sağ%ok talebine yönelik olan inanç ve âdetler, uğura, bereket ve bolluk talebine yönelik olan inanç ve âdetler, mal, mülk ve servet talebine yönelik olan inanç ve âdetler, talih, k%osmet açmaya yönelik olan inanç ve âdetler”dir (Ocak, 1998). Dolay%os%oyla h%odrellez kültü etraf%ındaki halk inanç ve âdetleri çok canl%o bir ”ekilde kendisini göstermektedir.

H%odrellez kültü Türk halk dindarl%o”%on%on boyutuna; evliya kültü de kutsal ve mistik boyutuna önemli birer örnektirler. Hatta, Türk halk dindarl%o”%on%on en belirgin karakteristiđi evliya kültü olduğu (Ocak, 1999a) söylenebilir. Evliya inan%o”%o, özellikle ziyaret olgusu ile birle”erek Türk halk%on%on geleneksel hayat%onda, ba”ka bir deyi”le Türk halk dindarl%o”%onda merkezî bir yer edinmi”tir (Günay ve diğlerleri, 1996; H%onçer, 1976; Tanyu, 1967). Evliya kültü, Türk toplumunda ol-

duşu gibi, farklı "ekil ve dereceler altında, diğer îslâm ülkelerinde de mevcuttur (Patai, 1987). Bu sebeple deneklere, halk arasında yaygın olan veli/evliya inan"lar" çerçevesinde bazı sorular yöneltilmiştir. Evliya kültü çerçevesinde deneklere ilk olarak evliya, "eyh ermi" gibi "ahsiyetlere nas" bakt"klar" z" ifade biçiminde sorulmuştur. •Evliya, "eyh, ermi" gibi s"fatlarla an"lanan insanlara iyi gözle bakmamış ifadesine deneklerin % 14.4'ü kat"l"ırken, % 84,9'u ise bu ifadeye kat"lmamaktadır. Buna göre, deneklerin % 85 gibi büyük bir çoğunluğunun evliya, "eyh, ermi" gibi s"fatlarla an"lanan "ahsiyetlere sayg" duyduşu anlamaktadır. Bu sonuçlar göstermektedir ki, Türk halk dinarlı"nın en belirgin karakterini oluşturan evliya kültürünün, uygulama yapılan bölgedeki halk arasında da önemli bir yeri bulunmaktadır.

Evliya inan"lar" çerçevesinde deneklere yöneltilen diğer bir ifade, türbe ziyareti konusundadır. Türk toplumunun dinî hayat"nda türbe-yat" ziyaretinin oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır (Arslan, 2002; Günay ve diğerleri, 1996; Tanyu, 1967; Tuncer, 1996). Hatta türbe ziyareti halk arasında o kadar yaygın bir olgu haline gelmiştir ki kendi etraf"nda, ad" ziyaret kültürü denebilecek ba"ı" ba"ına bir kültür olmuştur (Günay ve diğerleri, 1996; H"nçer, 1976).

Bu sebeple deneklere •Bir evliyan"ın türbesinde, evimdeymi"im hissi uyan" ve manevî bir huzur duyar"m" ifadesi yöneltilmiştir. Deneklerin % 16.8'inin bu ifadeye kat"lmad"ı, % 82.3'lük bir çoğunluğun ise kat"ld"ı görülmektedir. Buna göre, deneklerin büyük çoğunluşu türbe ziyaretinde bulduklar"ın yan" s"ora, bu ziyaret an"nda manevî bir huzur bulduklar"ın da ifade etmiş olmaktadır.

Halk arasında evliya kültü çevresindeki diğer bir inan" ise türbelerde dilekte bulunmaktır (Arslan, 2002; Günay ve diğerleri, 1996; Tanyu, 1967). Manevî huzur duyma yan"nda, türbe ziyaretine insanlar" çeken sebeplerin ba"ında hastal"ktan "ifa bulma, çocuşun olmas", bir arzunun yerine gelmesi vb. bir takım dilek ve isteklerin, türbe ziyareti s"oras"nda yapılacak dua ve dileklerle, adaklarla yapıld"ı takdirde kabul edileceği umudu ve inanc" gelmektedir. Bu da insanlar" dilekte bulunmak için türbe ziyaretine itmektedir. Bu konu ile alâkal" olarak deneklerden, •Allah'a inan"rsan ve bir evliyan"ın türbesinde dua ve dilekte

bulunursan dileklerin sonunda gerçekte "irZ cümlesine kat%ol%op kat%olmad%oklar%on%o ifade etmeleri istenmi"tir. Deneklerin % 16,1'inin bu ifadeye kat%olmad%o%o, % 83'ünün ise kat%old%o%o görülmektedir. Buna göre, deneklerin büyük çoğunluğu bu uygulamayı ho" kar"olamakta, dilek için türbe ziyareti yapmanın gerekliliğine ve türbe ziyaretinde yapılan dileklerin eninde sonunda gerçekte"eceğine inanmaktadır.

Deneklere, ilçede bilinen bir tarikata has zikir çe"idi ile alâkal%o bir cümle yöneltilmi"tir: •"i" sokarak ya da co"arak yapılan zikir törenlerinin dinî hisleri art%or%oc%o olduğunu inanc%o%nday%om.Ž Buradaki ifadeden, normal insan%on namaz vb. günlük ibadetlerinde söylediği dinî kelimeler de anla"olabileceği için •zikir yapmakŽ kelimesi yerine cümle bu "ekilde ifadelendirilmi"tir. Bu cümle, tarikatlara yönelik tutumu, aynı zamanda da çok özel bir tarikat uygulamas%ona ili"kin tutumu ifade etmektedir. İlçede Rûfâî tarikat%ona ba"il%o bir grup tarafından "i" sokarak, co"arak zikirler yapılmakta, bazen de halk izleyerek bu kolektif ritüele kat%olmaktadır. Burada dinî hisler, mucize-harikulâdelik, korku-ürperti, co"ku ve heyecan iç içe geçerek izleyenlerde bir tak%om duygular uyandı"olmaktadır. Bilindiği gibi •tarikatlaz, özellikle •halk tasavvufuŽ "eklinde kitlelerin dinî inanç ve davran%olar%on%on "ekillenmesinde çok etkili olmu"lardır. Ünlü Türkolog Kissling•e göre sūfilik, te"kilatlanm%o" bir halk dinini ifade ediyordu (Kissling, 1993 ve 1994). Ancak ara"tı"ormada, genel olarak tarikatlar hakk%o%ndaki dü"ünce de"il, ilçede zaman zaman yapılan özel bir uygulama soru olarak yöneltilmi"tir. "i" sokarak, co"arak yapılan zikirlerin dinî hisleri art%or%oc%o olduğuna, deneklerin % 63,2'si kat%olmad%o%on%o, % 36,3'ü ise kat%old%o%o%on%o ifade etmi"tir. Buna göre deneklerin üçte biri, "i" sokarak yapılan zikirin dinî hisleri art%or%oc%o olduğuna inan%or%ken, üçte ikilik çoğunluk da dinî hisleri art%or%oc%o olmadığını inanc%o%nday%om.

Ara"tırma yapılan ilçede uygulanan di"er bir inan%o" ve uygulama da, göz de"mesi/nazar%on verdiği zarardan korunmak için yapılan kur"un dökürmedir. Bir parça kur"un ate"te eritilerek, göze gelen ki"inin baş%o üstündeki bir kaptaki bulunan so"uk suya dökülür. Kur"unun so"uk su içinde ald%o%o "ekil •okunarakŽ, ki"iye kimin nazar%on%on de"diği tespit edilir ve daha sonra kur"unun ald%o%o "ekildeki göze benzer herhangi bir ç%ok%ont%on%on temsil ettiği •kem gözŽ, •"i"lenerekŽ yalada her hangi bir ç%ok%ont%on%on temsil ettiği •kem gözŽ, •"i"lenerekŽ yalada okunarak yok edilir. Bu uygulama yalnız Türk ya da "slâm toplumla-

r%onda deail, bir çok toplumda benzer ya da farklı biçimlerde görül-
mektedir. Kem gözden korunma yöntemlerinin Irak ve Fas gibi bir-
birinden çok uzak ülkelerde ve Türkiye•de ortak ”ekillerde tezahür
etmesi ”a”%ort%oc%ok%kur”un dökme de böyledir. Zubaida, •kur”un
dökmež uygulamas%on%on Orta Doıu•da da aynen görüldüünü belirt-
mektedir (Zubaida, 1994). Nazar deıen ki”iye kur”un dökülerek na-
zar%on yok edilebileceıine, deneklerin % 57.6•s%on%on kat%olmad%ı%o görül-
mektedir. %42.1•lik kesim ise bu uygulamaya taraftard%or. Bu sonuç-
lara göre deneklerin yar%oya yak%on%on%on kur”un dökme uygulamas%ona
taraftar, yar%odan biraz fazlas%on%on ise kar”%o olduıu anla”%olmaktad%or.

Türk toplumunda mübarek gün ve gecelere rıbet gösterildiıi bir ger-
çektir. Özellikle kandil gecelerinde halk%on dinî duyarlı%ol%ı%o daha bir art-
makta ve dinî törenlere kat%ol%om, diıer zamanlara oranla daha çok ol-
maktad%or. Bu gecelerde kandiller yak%ol%or, tırbeler ayd%onlat%ol%or. Kandil-
lerde en yayg%on uygulama ise mevlit, aralarda da Kur•an okutmad%or.
Camilerde, evlerde ve özellikle de radyo ve televizyonlarda mevlit oku-
tular ve halk taraf%ondan dinlenir. % 4,7•lik çok az bir kesimin bu uy-
gulamaya kat%olmad%ı%o, % 95,3 gibi bir çoıunluıun ise bu uygulamaya
kat%old%ı%o görülmektedir. Buna göre deneklerin büyük çoıunluıu, mü-
barek sayd%oklar%o kandil gecelerinde mevlit ve Kur•an dinlemektedirler.

Buraya kadar, yöneltilen ifadelere deneklerin verdikleri cevaplar yüzde ile
ele al%onarak gösterildi. Burada ise deneklerin, kendilerine yöneltilen ifade-
lerin aritmetik puan ortalamalar%o s%oralanmaktad%or. Ara”t%ormaya kat%olan de-
neklerin halk dindarl%ı%o tutumlar%o, en yoıun maddelerden daha az yoıun
olan maddelere doıru s%oralanarak a”a%odaki tabloda sunulmu”tur.

Genel olarak deneklerin halk dindarl%ı%o tutum maddelerine verdikleri
cevaplar%on aritmetik puan ortalamalar%ona bak%old%ı%onda, puanlar%on 3,59
ile 2,15 aras%onda deıi”tiıi, son üç madde hariç diıerlerinin 2,50•nin
üstünde olduıu görülmektedir. Buna göre deneklerin, halk dindarl%ı%o
tutumlar%ondan 16•s%ona orta ve yukar%os%o yani yüksek, 3•üne ise ortan%on
alt%o ve a”a%os%o yani dü”ük derecede sahip olduklar%o görülmektedir.

Buradan hareketle deneklerin tutumlar%onda, ^slâmî inan%o”lar%on gele-
neksel biçimde ya”anmas%on%o ifade edenlerin daha bir ön planda oldu-
ıu söylenebilir. ^nanç ve uygulamalarda, iıerisinde halk inan%o”lar%ona

Tablo 4 Halk Dindarlığı Tutum Maddelerinin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapması (N= 430)		
Halk Dindarlığı Tutum Maddeleri	Arit. Ortl.	SD.
Ölünün ruhunun huzurlu olması için ruhuna hatim veya mevlit okutmak gerektiğine inanıyorum.	3,59	0,65
Mevlit ve benzeri geleneksel uygulamalara hor bakan bir fikre sahibim.	3,48	0,76
Kandil gecelerini ibadet ederek, mevlit, Kur'an dinleyerek geçiririm.	3,45	0,6
Evliya, "eyh, ermi" gibi sâfatlarla anılan insanlara iyi gözle bakmam.	3,39	0,9
Kur'an okunmuş suyun "ifa olacağına inanıyorum.	3,3	0,77
Allah'a inanırsan ve bir evliyanın türbesinde dua ve dilekte bulunursan dileklerin sonunda gerçekleşir.	3,18	0,8
Kem gözlü insanların nazarından dokunduğu bir gerçektir.	3,17	0,83
Bir evliyanın türbesinde, evimdeymişim hissi uyanır ve manevî bir huzur duyarım.	3,1	0,75
Ölünün yedinci, kırk, elli ikinci gecesinde mevlit-Kur'an okutulmalıdır.	3,05	0,92
Ölünün devri, skat (alt-üstü) mutlaka yapılmalıdır.	3,03	0,99
Hızır, dede gibi manevî varlıkların görüleceğine inanıyorum.	3	0,9
Bir kişi kırk gün sabah namazında "eyh Muhiddin Yavsî (dede)yi ziyaret ederse dilekleri kabul edilir.	2,81	0,87
Arife-bayram günlerinde, kandil gecelerinde evlerde buhur yakılması faydalı bir uygulamadır.	2,76	0,93
"eyh Yavsî Camii'ndeki Kara Ayağta manevî bir kuvvet vardır.	2,73	0,93
Hızır gibi eskiden beri kutlanan senelik merasimler anlamsız, boş geleneklerdir.	2,65	0,94
Kalede Hz. Ali'nin atının ayak izleri vardır.	2,57	1
Muska taşı olarak nazardan, dişer kaza ve belâlardan korunacağıma inanıyorum.	2,42	1,03
Nazar değeri taşıya kur'un dökülerek nazarı yok edilebilir.	2,27	1,01
"i" sokarak, coşarak yapılan zikir törenlerinin dinî hisleri artırıcı olduğu olduğunu inandığımdır.	2,15	0,9

ait öğeler de bulunmakla birlikte, şlâmî niteliği ağır basanlar daha yüksek puana sahiptir. İnan ve uygulamalardaki şlâmî nitelik zayıfladıkça tutumların puanları da düşmektedir. Ancak onların da orta düzeyde olduğu, çok düşük yoğunlukta olmadığı görülmektedir. Tablo 4'e bakıldığında yüksek tutum maddelerinin, ölüye mevlit ve hatim-Kur'an okutmak, kandil gecelerini ibadetle geçirmek, Kur'anın ifa olu'u, evliya çevresindeki inanlılar, türbe ziyareti gibi inan ve uygulamaların ifade ettiği görülmektedir. Kalede Hz. Ali'nin ayak izleri, muska ve kur'un dökme uygulamaları ve "i" sokarak yapılan zikir uygulamaları gibi maddelerin yoğunluğu ise çok düşüktür.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, Türk toplumundaki geleneksel dinî ya"ant% ve halk inançlar% bir ilçe düzeyinde inceleme konusu yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilere bakıldığında, araştırma öncesi kurulan hipotezlerin doğrulandığı görülmektedir.

Araştırma sonucunda, deneklerin yüksek düzeyde geleneksel dinî tutumlara ve halk inançlarına sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, ta"rada ya"ayan günümüz insanının dinî ya"antısında, halk dindarlığının önemli bir yerinin olduğu söylenebilir. Halk dindarlığı, halkın gündelik yaşam tarzı ve kültürü ile bütünleşerek Türk toplumunda hâlâ canlılığını korumaktadır. Özellikle bu durum kentlerden kırsal alana gidildikçe daha belirgin olarak görülmektedir. Halkın kendine has eğilimleri (hissî ve duygusal olmaları vb.), sorunları gündelik hayatın içinde deneysel yollarla pratik olarak çözümleri ve giderilemeyen bir takım psikolojik ve toplumsal ihtiyaçlarının varlığı, halk inançlarının halkın gündelik hayatında vazgeçilmez kalmaktadır. Böylelikle bu tarz inanış ve uygulamalar, halkın yaşam tarzı ve kültürü ile içli dışlı bir biçimde bütünleşerek kalıplarını sürdürmektedirler. Aynı zamanda bu eğilim ve ihtiyaçlar, halk arasında farklı nitelikteki inanışların bir arada bulunmasına da sebebiyet vermektedir. Bu sebeptir ki, çalışma alanındaki halk arasında, İslâmî inanç ve uygulamalarla mistik ve büyüsel uygulamalar, yine eski Türk kültürüne ve başka din ve kültürlere ait inanışların somut tarzda bir arada bulunabilmektedir.

Bu tespitler ışığında, Türk halkının dinî ya"antısında önemli bir yeri olan halk dindarlığının gerçeği dikkate alınmalı ve bu sosyolojik gerçeklik, bidat ve hurafe söylemi içerisinde küçümsenerek geçitirilmemelidir. Halk inançlarının tabiatı ve halk arasında yaygınlaşma sebepleri, farklı yönleriyle değerlendirilmeli ve topluma din hizmeti sunulurken bunlardan faydalanılmalıdır. Bu sebeple, bu konuda uygulamalar ve sistemler başka bilimsel çalışmalar yapılmalı ve bunlar, yetkinlere din hizmeti ve eğitimi veren insanların bilgisine sunulmalıdır. Halk arasında yaygın bir tarz olarak halk dindarlığının gerçek yönleriyle bilinmesi, hem toplumun dinî hayatının farklı yönlerinin tanınması, hem de yetkinlere nitelikli din hizmeti götürme açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, A. (1986). Dinî folklor veya dinî-manevi halk inançlarıyla ilgili bir sınıflandırma denemesi. *Kültür ve Turizm Bakanlığı Folklor Araştırma Dairesi* içinde (s. 7-19), Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Meslek Yüksek Okulu Yayınları.
- Acıpayamlı, O. (1962). Anadolu'da nazarla ilgili bazı adet ve inançlar. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 20 (1-2), 1-33.
- Altınözü, A. (1987). Eski Türk kültüründe hayat amaç ve ölümsüzlük. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı* 4, 35-56.
- Anthony, P. (1998). Popular Catholicism and social change in St. Lucia. *Social Compass* 45, 555-574.
- Arslan, M. (1997). Anadolu'nun bir tarafta ilçesindeki insanların dindarlık boyutları üzerine sosyolojik bir araştırma: "Skilip Örneği" yüksek lisans tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Arslan, M. (2002). Türk popüler dindarlığı üzerine sosyolojik bir araştırma: "Çorum Yarıncı" doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Azamat, N. & Bayramoğlu, F. (1992). Bayramiye. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (V, s. 269-273) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Babinger, F. & Köprülü, F. (1996). Anadolu'da İslâmiyet (çev. R. Hulusi), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Barutçu, S. (1982). Eski Türk inanç sisteminde amaç kültürü ve Çankırı'daki izlenimler. *Türk Dünyası Araştırmaları* 6, 155-162.
- Christian JR, W. A. (1987). Folk Religion. In M. Eliade (ed.), *The Encyclopedia of Religion*, (vol. 5, pp. 370-71), New York: Macmillan,
- De Oliveira, P. A. R. (1994). The political ambivalence of popular religion. *Social Compass* 41 (4), 513-523.
- Dictionary of Beliefs & Religions (1995). R. Goring (Ed.). Edinburgh: Wordsworth Reference, W & R Chambers Ltd.
- Duara, P. (1991). Knowledge and power in the discourse of modernity: The campaigns against popular religion in early twentieth-century China. *Journal of Asian Studies* 5, 67-83.
- Frazer, J. G. (1991) *Altın dal: Din ve folklorun kökleri* (Çev. M. H. Doğan), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gellner, E. (1999). İslâmiyet Üzerine Bir Sarkaç Teorisi (Çev. Ü. Günay) *Din Sosyolojisi* içinde, (s. 580-591), İstanbul: İnsan.
- Gölpınarlı, A. (1949). Bayramiye. *CMEB İslâm Ansiklopedisi* İstanbul.
- Günay, Ü. & Güngör, H. (1998). Türk din tarihi (2. Baskı). Kayseri: Laçın.
- Günay, Ü. (1999a). Erzurum kenti ve çevre köylerinde *İlmayat* [Doçentlik Tezi]. Erzurum: Erzurum Kitapları.
- Günay, Ü. (1999b). Türk toplumunun dinî yapıları üzerine bir din sosyolojisi incelemesi. *Din Sosyolojisi* içinde (s. 515-556) İstanbul: İnsan Yayınları.

- Günay, Ü., Kuzgun, ., Güngör, H. ve Say%om, H. (1996)Kayseri ve çevresinde ziyaret ve ziyaret yerleriKayseri: Kayseri Büyük"ehir Belediyesi Yay%onlar%o
- H%onçer, ^ . (1976). ^nançlar%om%oz Aç%os%ondan Yat%orlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri(14), 133-139, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanl%o%o Millî Folklor Ara"t%orma Dairesi Yay%onlar%o.
- Hori, I. (1983). Folk religion in Japan: Continuity and changeChicago: The University of Chicago Press.
- ^nalç%ok, H. (1992). Osmanl%o ^mparatorlu%u"nda ^slâm I (Çev. M. Özdeğah, 30, 1-15
- Kalafat, Y. (1994).Kuzey Afganistan Türkleri (Özbekler-Türkmenler-Hazarlar-Af"arlar) ve kar"olalt%ormal%o halk inançlarıAnkara: Kültür Bakanl%o%o Yay%onlar%o.
- Kalafat, Y. (1996). ^slâmiyet ve halk inançlarıAnkara: Kültür Bakanl%o%o Yay%onlar%o.
- Kaneko, S. (1990). Dimensions of religiosity among believers in Japanese folk religion. Journal for the Scientific Study of Religion, 29, 1-18.
- Kissling, H. J. (1993). Halk dinine il"kin geleneklerin koruyucusu olarak ^slâm tarikatleri. (Çev. T. Akp%onar)Tarih ve Toplum 113, 23-27.
- Kissling, H. J. (1994). Osmanl%o ^mparatorlu%u"nda dervi" tarikatlar%on%on sosyolojik ve edit-sel rolleri. (Çev. B. Solmaz).Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 335-347.
- Long, C. H. (1987) Popular Religion. M. Eliade (Ed.),The Encyclopedia of Religion, Vol. 11, pp. 442-451). New York: Macmillan.
- Mardin, ". (1993). Din ve ideoloji(6. Bask%o). İstanbul: İletim Yay%onlar%o.
- Mensching, G. (1994). Dini sosyoloji(Çev. M. Ayd%on), Konya: Tekin Kitabevi.
- Miyake, H. (1972). Folk religion. In. I. Hiro, F. Ikadio, H. Wakimodo & K. Yanagawa (Eds.), Japanese Religion: A Survey by the agency for cultural affairs(121-143), Tokyo: Daizo Publication.
- Ocak, A. Y. (1986). Tarih ve efsanenin kav"ak noktas%o: Türk folklorunda kesikba"l. Milletleraras%o Türk Folklor Kongresi Bildirileri(Cilt I, s. 203-212). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanl%o%o Millî Folklor Ara"t%orma Dairesi Yay%onlar%o
- Ocak, A. Y. (1990). ^slâm Türk inançlar%onda H%oz%or yahut H%oz%or-İlyasba"ım). Ankara: Türk Kültürünü Ara"t%orma Enstitüsü Yay%onlar%o.
- Ocak, A. Y. (1998). H%odrelleTürkiye Diyanet Vakf%o ^slâm Ansiklopedisi 17, s. 313-315.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakf%o Yay%on%o.
- Ocak, A.Y. (1999a).Türkler, Türkiye ve ^slâm:İstanbul: İletim.
- Oymak, ^ . (2001). Eski Türk inan%olar%ondan a"aç kültürünün Malatya"daki izleriErzurum Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 55-74.
- Ögel, B. (1995).Türk Mitolojisi (Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay%onlar%o.
- Örnek, S. V. (1996).Sivas ve çevresinde hayat%on kesin safhalar%yla ilgili bat%ol inançlar%on ve büyüsel i"lemlerin etnolojik tetkikiAnkara: Ankara Üniversitesi Bas%omevi.
- Özensel, E. (2001). Popüler kültür ve inanç turizmi: Mevlânâ felsefesinin "ekileni"i üzerine ampirik bir inceleme. Tezkiye 22, 150-163.

- Patai, R. (1987). Folk Islam, M. Eliade (ed.), (pp. 382-385), In *The Encyclopedia of Religion* vol. 5, New York, Macmillan.
- Pecklers, K. F. (1998). Issues of power and access in popular religious ritual. *Religious Ministry*, 7, 136-140.
- Sarıoğlu, E. (1979). Isparta ve çevre köylerindeki ziyaret ve adak yerleri. *Ankara Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3, 135-147.
- Schultz, Q. J. (1990). Secular television as popular religion., In *Religious Television* (pp. 239-248) Norwood, NJ: Ablex.
- Şener, N. (1997). Ziyaret ve adak yerlerinde kullanılan yiyecek çeşitleri. *Milletlerarası Türk Halk Kongresi Bildirileri Maddi Kültür Seksiyon Bildirilerinde* (s. 417-9). Ankara: Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları.
- Tanyu, H. (1967). Ankara ve çevresinde adak ve adak yerleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*.
- Tanyu, H. (1976a). Dini folklor veya dini-manevi halk inançlarının çeşit ve mahiyeti üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 123-142.
- Tanyu, H. (1976b). Türklerde ağaçla ilgili inanışları. *Türk folkloru araştırmaları yayınlarda* içinde (s. 129-142). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Tapper, R. & Tapper, N. (1996). Peygamber'in doğumu: Türk İslamında ritüel ve cin siyet (Çev. H. Küçük), *Türkiye Günü* 40, 40-57.
- Tuncer, M. (1996). Türbe ziyaretlerinin psiko-sosyal sebepleri ve tezahürleri: Eyüp Sultan örneği. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ülker, H. (1991). Karaçay-Malkar Türklerinde ağaç kültürü. *Türk Kültürü*, 344, 735-742.
- Vrijhof, P. H., & Waardenburg, J. D. J. (1979). Official and popular religion: Analysis of a theme for religious studies. New York: Mouton Publishers.
- Waardenburg, J.D. J. (1979). Official and popular religion as a problem in Islamic studies.. In P. H. Vrijhof & J. D. J. Waardenburg (Eds.), *Official and popular religion: Analysis of a theme for religious studies* (pp. 341-386). New York: Mouton Publishers.
- Zubaida, S. (1994). İslâm, halk ve devlet (Çev. S. Özü). İstanbul: İletişim Yayınları.

**Traditional Religious Life and Folk Beliefs in Turkish Society:
An Applied Inquiry among Countrymen**

Citation/©..Arslan, M. (2003). Traditional religious life and folk beliefs in Turkish society: An applied inquiry among countrymen / Türk toplumunda geleneksel dinî ya"am ve halk inançlar%o: Ta"rada ya"ayan insanlar aras%onda uygulamal%o bir çal%o. Journal of Values Education (Turkey) / De"erler E"itimi Dergisi1 (2), 23-46.

Abstract..This paper examines folk beliefs and traditional religious life of people who live in the countryside. A research was conducted among 430 people in a town called Iskilip in Turkey. Results suggest that the samples have traditional religious attitudes and folk beliefs at high level. Folk/popular beliefs and practices have continued their significance in Turkish society and become functional as a united whole in people's daily life and culture. Especially this situation is perceived much more in the countryside. The findings suggest that folk/popular beliefs and practices have made an impact in the countryman's religious life.

Key Words..Traditional Religious Life, Folk Beliefs, Common Beliefs, The Countryside.